

UOT:811.111.

## İNGİLİS DİLİNDƏ SÖZLƏRİN STRUKTUR TƏHLİLİ

*F.ü.f.d.Rüstəməzadə Aygün Vahid qızı**Azərbaycan Dillər Universiteti*

**Xülasə:** Məqalə ingilis dilində sözlərin struktur təhlilindən bəhs edir. Müəllif ilk əvvəl dildə olan sözlərin bölgüsünü təqdim edir. O yazır ki, sözlər leksik mənalara, struktur-semantik formalarına, sintaktik xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif siniflərə bölünür. Məqalədə sözlərin müxtəlif nitq hissələri adı altında tədqiq edildiyi vurğulanır. Bununla yanaşı, müəllif qeyd edir ki, ingilis dilində nitq hissələri əsasən üç qrupa bölünür: sadə, düzəltə və mürəkkəb. Məqalədə daha sonra bölgü üzrə sözlərin, yəni düzəltmə və mürəkkəb sözlərin ingilis dilinin söz yaradıcılığındakı rollarından bəhs edilir. Məqalədə xüsusilə isim və feillərin struktur xüsusiyyətləri təhlil edilir.

Məqalədə mövzu aktual olması vurğulanır. Məqalədə çox müasir mənbələrə istinad edilir.

**Açar sözlər:** təhlil, struktur, isim, feil, söz, ingilis dili, əhəmiyyət

**Key words:** analysis, structure, noun, verb, word, English language, importance

**Ключевые слова:** анализ, структура, существительное, глагол, слово, английский язык, важность

Dildə olan sözlər leksik mənalara, struktur-semantik formalarına, sintaktik xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif siniflərə bölünür. Bu cür sözlər müxtəlif nitq hissələri kimi adlandırılır. İngilis dilində nitq hissələri əsasən üç qrupa bölünür [1, s. 7]. Onların içərisində əsas nitq hissələri xüsusi yer tutur. Əsas nitq hissələri içərisində ən vacib yerlərdən biri feildir. Feil nitq hissələri içərisində ən geniş olmaqla yanaşı, həm də söz yaratmaq baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Feilin mürəkkəb xüsusiyyətlərə malik olmasını qeyd edən dilçilər çoxdur. Məsələn, onlardan Thomson A. və Martinet A. yazırlar ki, feil mürəkkəb xüsusiyyətlərə malik olmaqla yanaşı, həm də yaratdığı mənalər (leksik, qrammatik və s.) baxımından digər nitq hissələrindən xeyli fərqlənir [2, s. 144].

O. Musayev feili belə izah edir: “Feil malik olduğu qrammatik mənalər və həmin mənalər zəminində mövcud olan qrammatik kateqoriyalar, onların ifadə üsulları və vasitələri baxımından digər nitq hissələrindən xeyli fərqlənir” [1, s.125].

A. Hüseynov da feilin mürəkkəb təbiətə malik olduğunu yazır və xüsusi olaraq vurğulayır ki, feil özünün semantik və qrammatik keyfiyyətləri ilə nitqdə dildə aparıcı yer tutur [3, s.134].

A. İ. Smirnitiski ingilis dili feilini “sistemlər sistemi” adlandırır [4, s. 90]. O, feil dedikdə həm şəxsi, həm də şəxssiz formaları nəzərdə tutur.

U. L. Çeyf qeyd edir ki, sintaktik təlimdə ən mühüm yeri cümlə tutur. Cümlədə isə əsas yeri feil tutur. U. L. Çeyf feili cümlənin mərkəzi hesab edir və onun leksik mənasını öz plana çıxarır [5, s. 101].

L.V. Kauşanskaya feilin söz yaratma qabiliyyətində şəkilçilərin (ön, son), daxili şəkilçilərin (kök saitinin dəyişməsi) rolunu qeyd edir [6, s.75].

Feilin leksik mənası onun dildə mərkəzi rol oynamasına səbəb olur. S. Azar və digərləri feilin mərkəzi (əsas) rol oynamasını məhz onun semantikasi ilə əlaqələndirirlər [7, s. 174].

Feil özünün semantik və qrammatik keyfiyyətləri ilə bir çox dildə cümlənin mərkəzini (yerinə görə) təşkil edir. Bu o deməkdir ki, müstəqil nitq hissəsi olmaqla feil nəinki semantik

zənginliyə (aparıcılığa), həm də ümumi və xüsusi qrammatik kateqoriyaları ilə daha zəngin və çoxcəhətlidir.

Müasir ingilis dilində feil iş, hərəkət və vəziyyət bildirir. İngilis dilində feil aşağıdakı xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir:

- 1) Leksik-qrammatik baxımdan feil hərəkət və proses bildirir.
- 2) Feil geniş sözdüzəltmə imkanlarına malikdir.
- 3) Feil ən çox qrammatik kateqoriyaya malik olan nitq hissəsidir.
- 4) Feil digər nitq hissələri ilə birləşərək dildə yeni sözlərin yaranmasına səbəb olur.
- 5) Feil cümlədə əsasən xəbər funksiyasında işlənir [3, s. 135].

R.Nordquist yazır ki, morfoloji quruluşuna görə müasir ingilis dilində feillər əsasən dörd qrupa bölünür: 1) sadə feillər; 2) düzəltmə feillər; 3) mürəkkəb feillər; tərkibi feillər [8].

Sadə feillər bir kökdən ibarət olur. Məsələn: *to do, to send, to write, to bring, to ask, to answer, to read, to put, to show, to help* və s.

Düzəltmə feillər kök və affiksdən ibarət olub dildə yeni sözlərin yaranmasına səbəb olur. Məsələn: *to disappear, to modify, to recognize, to rewrite, to reform, to decompose* və s.

Mürəkkəb feillər iki və daha çox kökdən ibarət olan feillər hesab olunur.

Mürəkkəb feillərə nümunə olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: *to broadcast, to whitewash, to blackmail, to daydream, to browbeat* və s.

R.Nordquist mürəkkəb feilləri belə izah edir: “Mürəkkəb feil çox sözün birləşməsindən ibarət feil kimi müəyyən edilir” [8, s. 90].

Mürəkkəb feillər müxtəlif tərkibdən formalaşa bilər:

- 1) [Sifət+feil]

*To broadcast - (transmit (a programme or some information) by radio or television) (radio və ya televiziya vasitəsilə (proqram və ya bəzi məlumat) ötürmək) mürəkkəb feilinin tərkib hissələri:*

*Broad – sifət (having a distance larger than usual from side to side; wide) (yan tərəfdən adi haldan daha böyük məsafənin olması; geniş);*

*cast – feil (cause (light or shadow) to appear on a surface) (səthdə (ışıq və ya kölgədə) nəyinsə görünməsinə səbəb olmaq) [9].*

*To whitewash - (paint (a wall, building, or room) with whitewash (ağartma ilə boyamaq (divar, bina və ya otaq və s.) mürəkkəb feilinin tərkib hissələri:*

*White – sifət (of the colour of milk or fresh snow, due to the reflection of all visible rays of light; the opposite of black) (bütün görünən işıq şüalarının əks olunması səbəbindən südün və ya təzə qarın rəngi; qaranın əksi; ağ rəng);*

*Wash – feil (clean with water and, typically, soap or detergent) (su və adətən sabun və ya yuyucu vasitə ilə təmizləmək) [9].*

- 2) [İsim+feil]

*To daydream – (indulge in a daydream; muse; be lost in thought) (xəyala getmək; düşüncəli (fikirli) olmaq; dərin fikrə getmək) mürəkkəb feilinin tərkib hissələri:*

*Day – isim (each of the twenty-four-hour periods, reckoned from one midnight to the next, into which a week, month, or year is divided, and corresponding to a rotation of the earth on its axis) (bir həftənin, ayın və ya ilin bölündüyü gecə yarısından digərinə hesablanan və yerin öz oxu ətrafında fırlanmasına uyğun gələn iyirmi dörd saatlıq dövrlərin hər biri);*

*Dream – feil (indulge in daydreams or fantasies about something greatly desired) (çox arzu olunan bir şey haqqında xəyallara və ya fantaziyalara qapılmaq) [9].*

*To browbeat – (intimidate (someone), typically into doing something, with stern or abusive words ((kimisə) qorxutmaq, adətən sərt və ya təhqiramiz sözlərlə) mürəkkəb feilinin tərkib hissələri:*

*Brow* – isim (*a person's forehead*) (*insanın alını*); (*the summit of a hill or pass*) (*təpənin və ya keçidin zirvəsi*);

*Beat* – feil (*strike*) (*a person or an animal*) *repeatedly and violently so as to hurt or injure them, typically with an implement such as a club or whip*) (*adətən gürz və ya qamçı kimi alətlə kimisə incitmək və ya zədələmək üçün*) (*insan və ya heyvana*) *dəfələrlə və şiddətlə vurmaq*) [9]

3) [feil+feil]

*To sightsee-* (*visit places of interest in a particular location*) (*müəyyən bir ərazidəki maraqlı yerləri ziyarət etmək*) mürəkkəb feilinin tərkib hissələri:

*Sight* – feil (*manage to see or observe*) (*someone or something*) (*görmək və ya müşahidə etmək*) (*kimi və ya nəyisə*);

*See* – feil (*perceive with the eyes; discern visually*) (*gözlərlə dərk etmək; vizual olaraq ayırd etmək*) [9].

Bundan əlavə, mürəkkəbliк dərəcəsinə görə müasir ingilis dilində mürəkkəb feillərin bir neçə növü də vardır [10]:

1) Sözlü mürəkkəb feillər (prepositional verbs):

Sözlü mürəkkəb feillər feil və sözlülərin birləşməsindən yaranır.

Bu növ mürəkkəb feillərdə diqqəti cəlb edən əsas məsələ odur ki, bu feillərin bir qisminə sözlərin hər biri öz literal mənalərini saxladığı halda, bir qisminə bunun əksini görmək olur.

Məsələn: *take after* (*resemble a parent or ancestor*) (*valideynə və ya əcdadına bənzəmək*) mürəkkəb feilinə aid nümunə verək: *The children take after their mother* (Uşaqlar analarına bənzəyirlər). Bu nümunədə *take* – *götürmək*, *after* – sonra mənalərini verir və feil və sözlünü birləşərək *oxşamaq*, *bənzəmək* mənasını verən mürəkkəb feil yaranır.

Digər nümunə: *Talk to* – (*to speak to someone* – bir kəslə danışmaq) sözlü mürəkkəb feili. *Talk* danışmaq, *to* – istiqamət bildirən sözlü. Göründüyü kimi, bu nümunədə hər iki söz literal mənasını saxlayır.

Sözlü mürəkkəb feillər adətən *and* bağlayıcısı ilə ayrılır və onlardan sonra əsasən tamamlıq gəlir. Məsələn: *laugh at* – *kiməsə gülmək*. *I laughed at the funny clown* (*Mən əyləncəli klona güldüm*).

2) Frazoloji mürəkkəb feillər (phrasal verbs) [10]:

Bu feillər mürəkkəb feil və digər bir nitq hissəsinin birləşməsindən formalaşır. Nitq hissəsi adətən zərf və yaxud sözlü olur. Sözlü mürəkkəb feillərdən fərqli olaraq, frazeoloji feilləri təşkil edən tərkib hissələrində adətən fərqli məna olur və bu da onların tərkib hissələrindəki feillərin mənalərində həqiqi məna deyil, məcazi məna olduğunu göstərir. Məsələn: *bring up* – (*look after a child until it is an adult*) (*uşağa böyük olana qədər baxmaq; tərbiyə etmək*) mürəkkəb feilini nəzərdən keçirək. Ayrılıqda: *bring* – feil (*to carry something somewhere*) (*bir yerə bir şey aparmaq*); *up* – (*to a more elevated position*) (*daha yüksək mövqeyə*). *Bring up* isə *uşağı böyütmək*, *mövzu qaldırmaq* və s. Göründüyü kimi, mürəkkəb feilin mənası ayrı-ayrı hissələrdən tamamilə fərqlidir.

Bununla yanaşı, sözlü mürəkkəb feillərdən fərqli olaraq, frazeoloji mürəkkəb feillərin tərkib hissələri bəzən ayrılıqda bilir, bəzənsə onları ayırmaq olmaz. Ayrılıqda bilən frazeoloji feil qrammatik mənasını saxladığı halda, ayrılmayan frazeoloji feil qrammatik mənasını saxlamır. Nümunələrə baxaq:

*Take back* – (*accept something again*) (*bir şeyi yenidən qəbul etmək*) bu feili iki formada işlətmək olar. Hər iki halda feilin ifadə etdiyi qrammatik mənada heç bir dəyişiklik olmur:

*He took back his hat from the butler* (O, papağını eşikağasından geri aldı).

He took his hat back from the butler (O, papağını eşikağasından geri aldı).

Lakin:

*Cut across* – (go through or across something, especially so as to shorten one's route) (bir yerdən kəsəsinə keçmək, xüsusən də yolu qısaltmaq üçün) ayırmayan formalara sahibdir, bu mürəkkəb feilin tərkib hissələri ayrılmazdır. Nümunələrə baxaq: *We cut across the street* (Biz keçəni qısa yoldan keçdik). İngilis dilli mənbələrə əsasən bu cümləni bu formada yazmaq olmaz: *We cut the street across* [10].

Gəldiyimiz nəticə belədir ki, müasir ingilis dilində feil əsas nitq hissələrindən bir olub, hərəkət, vəziyyət və proses bildirir. Feil nitq hissələri arasında yeni söz yaratmaq qabiliyyətinə görə xüsusi olaraq seçilir. Xüsusilə mürəkkəb feillərin yeni söz yaratmaq qabiliyyəti olduqca yüksəkdir. Mürəkkəb feillər müxtəlif tərkibdən formalaşır və onların özlərinəməxsus struktur-semantik təşkili yolları mövcuddur. Sözönlü mürəkkəb feillər, frazeoloji mürəkkəb feillər hər biri öz leksik, qrammatik, semantik, struktur xüsusiyyətləri ilə fəqrlənir.

### Ədəbiyyat

1. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. – Bakı: Qismət, – 2007. – 587 s.
2. Thomson A.J., Martinet A.V. A Practical English Grammar. – Oxford, Oxford University Press, – 1986. – 199 p.
3. Hüseynov A.R. İngilis dilinin nəzəri qrammatikası üzrə mühazirələr toplusu. – Bakı: Mütərcim, – 2015. – 376 s.
4. Смирницкий А.И. / Морфология английского языка. Одесса : Издательство иностранной литературы, 1959. – 443 с.
5. Чейф И.Л. Значение и структура языка. М. : Эдиториал УРСС, 2009 . – 424 с.
6. Каушанская В.Л., Ковнер Р.Л. и др. ... 5-е изд., испр. и доп. – М.: – 2008. – 384 с.
7. Azar S. Betty., Hagen A.Stacy. Fundamentals of English Grammar. – USA, NY City, – 2011. – 474 p.
8. Nordquist R. "Understanding the Types of Verbs in English" ThoughtCo, Apr. 5, 2023, [thoughtco.com/verb-definition-1692592](https://www.thoughtco.com/verb-definition-1692592).
9. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/whitewash>
10. <https://www.thesaurus.com/e/grammar/compound-verbs/#:~:text=Typically%2C%20a%20compound%20verb%20is,%2Dstart%20or%20double%2Dclick>.

## STRUCTURAL ANALYSIS OF WORDS IN ENGLISH

*Rustamzade Aygun Vahid*

### Summary

The article deals with the structural analysis of words in English. The author first presents the classification of words in the language. He writes that words are divided into different classes according to their lexical meanings, structural-semantic forms, and syntactic properties. The article emphasizes that words are studied under the name of different parts of speech. At the same time, the author notes that parts of speech in English are mainly divided into three groups: simple, derivative, and compound. The article then discusses the roles of words in the English language, namely derivative and compound words, in the word formation of the English language. The article analyzes in particular the structural properties of nouns and verbs.

The article emphasizes the relevance of the research topic. It also cites many modern sources.

## СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ СЛОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

*Рустамзаде Айгун Вахидовна*

*Резюме*

Статья посвящена структурному анализу слов в английском языке. Автор сначала представляет классификацию слов в языке. Он пишет, что слова делятся на различные классы в соответствии с их лексическими значениями, структурно-семантическими формами и синтаксическими свойствами. В статье подчеркивается, что слова изучаются под названием различных частей речи. В то же время автор отмечает, что части речи в английском языке в основном делятся на три группы: простые, производные и составные. Затем в статье обсуждается роль слов в английском языке, а именно производных и составных слов, в словообразованиях английского языка. В статье анализируются, в частности, структурные свойства существительных и глаголов.

В статье подчеркивается актуальность темы исследования, а также приводятся многочисленные ссылки на современные источники.

*Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sahilə Mustafayeva*  
*Daxil olma tarixi 21 aprel 2025-ci il*